

Inspektion av Statens institutionsstyrelse, ungdomshemmet Stigby, den 14–15 maj 2013

Inledning

På uppdrag av justitieombudsmannen Lilian Wiklund genomförde t.f. enhetschefen Gunilla Bergerén, tillsammans med föredragandena Elisabeth Sjöblom och Per Christensen, den 14-15 maj 2013 en inspektion av Statens institutionsstyrelsens (SiS) ungdomshem Stigby.

Inspektionen är en del av JO:s uppdrag att fullgöra de uppgifter som ankommer på ett nationellt besöksorgan (national preventive mechanism, NPM) enligt det fakultativa (frivilliga) protokollet den 18 december 2002 till Förenta nationernas konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Inspektionens genomförande

Inspektionen inleddes med att JO:s medarbetare togs emot av institutionschefen Bo Norgren, biträdande institutionschefen Bo Fransson, avdelningsföreståndarna Mattias Rehn och Daniel Ashman, psykologen Eva-Lotta Nyander, utredningssekreteraren Sofia Jurwa och pedagogiska ledaren Lars Stensson. Därefter förvisades institutionen och samtal fördes med sex intagna och sju personal. JO:s medarbetare genomförde en översiktlig granskning av personakter och journalanteckningar. Inspektionen avslutades med en genomgång med Bo Norgren och Bo Fransson.

lakttagelser m.m. vid inspektionen

Organisation m.m.

Ungdomshemmet Stigby är beläget på Visingsö i Jönköpings län. Färjeförbindelse till fastlandet finns mellan Visingsö och Gränna.

Stigby tar emot pojkar mellan 16 och 20 år från hela landet med kriminalitet som grundproblem och oftast med komplicerade familjeförhållanden. Hälften av de intagna har diagnoser som ADHD och Aspergers syndrom etc. Hemmet tar även emot ensamkommande pojkar i samma åldersgrupp som är akutplacerade av socialtjänsten. Vid tidpunkten för inspektionen fanns en ensamkommande pojke inskriven. Under perioden maj 2012 till maj 2013 har 15 ensamkommande pojkar place-

rats på hemmet. Anledning till placeringarna av dessa barn är enligt hemmet att de har ett aggressivt beteende eller är kriminella. Samtliga placeringar har varit tillfälliga i avvaktan på annan placering.

Hemmet har 31 platser fördelade på tre avdelningar; Norrgård som är en akutavdelning med nio låsbara platser samt Söder- och Västergård som är behandlingsavdelningar med vardera elva platser varav sex är låsbara. Det finns även en utslussningsavdelning i Jönköping. Ungefär 70-75 pojkar skrivs årligen in på hemmet. Snittåldern på de intagna är 17 år.

Ungefär 80 personer tjänstgör i hemmet. De flesta är män (70 %).

I hemmet finns, förutom byggnader för boende, bland annat flera skolbyggnader och en idrottshall.

Många av de intagna har inte fullgjort sin grundskoleutbildning varför stort fokus läggs på skolverksamheten.

Vård och behandling

Stigby har en intern vårdkedja. Initialt placeras merparten av de intagna på akutavdelningen för att därefter placeras på låst behandlingsavdelning och slutligen på öppen behandlingsavdelning. En intagen stannar normalt på behandlingsavdelningen under cirka ett och ett halvt år. Det finns ett förtroendeboende på institutionsområdet med en träningslägenhet belägen i ett mindre hus. Det finns också ytterligare träningslägenheter på Visingsö.

Stigby försöker anpassa behandlingen efter den intagnes individuella förutsättningar. I arbetssättet ingår bl.a. att starta/stödja den känslö- och beteendemässiga utvecklingen och att stärka intagnas förmåga inom skola, arbete, boende och fritid. Vid behov används programmen Återfallsprevention, ART (Aggression Replacement Training) och MI (Motiverande samtal).

Enligt hemmet är de intagna oftast omotiverade i början av vårddagen. Ett intensivt motivationsarbete påbörjas därför initialt för att "bryta ned motståndet" mot behandlingen. De intagna behöver närhet till vuxna för hjälp och styrning i behandlingsarbetet. Så fort det är möjligt ska en intagen ta allt mera ansvar för sin behandling. Det är ytterst ovanligt att intagna inte blir motiverade och de flesta kommer igång med sig själva och trivs förhållandevis bra.

En intagen framförde att personalen aldrig talar om målen med vården och en annan intagen kände inte till vad som var planerat för honom.

Avdelning Norrgård

Vid inspektionstillfället var det nio intagna på avdelningen. Vistelsetiden varierar mellan 40-50 dagar. Bostadsrummen ligger i anslutning till flera korridorer. Inredningen i ett bostadsrum består av en väggfast säng, bord, stol och garderob. Två bostadsrum finns i anslutning till intaget och används för intagna i behov av lugn

omgivning eller för vård i enskildhet. Denna del går att stänga till mot den övriga avdelningen. De intagna kan inte låsa sina rum och får inte vistas i varandras rum.

Avdelning Södergård och Västergård

Söder- och Västergård är två likvärdiga behandlingsavdelningar. Merparten av de intagna på avdelningarna har varit placerade på akutavdelningen och det är ovanligt med direktplacering till behandlingsavdelning. Vid tidpunkten för inspektionen var fyra intagna placerade på den låsta delen och sex intagna på den öppna delen på Södergård. På Västergård var sex intagna placerade på den låsta delen och fyra intagna på den öppna.

Bostadsrummen och de gemensamma utrymmena är likvärdiga med akutavdelningens. De intagna kan inte låsa sina rum och personal ska alltid finnas i närheten av dem. Om en intagen på låst del nattetid öppnar dörren till sitt bostadsrum indikeras detta på en display på avdelningsexpeditionen. Korridorerna med bostadsrum låses nattetid på behandlingsavdelningarnas låsta delar. På de öppna delarna har de intagna tillgång till de gemensamma utrymmena även nattetid.

I en fristående stuga i anslutning till Västergård finns en lägenhet på två rum och kök avsedd för en intagen som bedömts kunna bo enskilt. Den intagne har tillåtelse att ensam vistas utanför institutionsområdet och kan t.ex. ha en praktikplats i Gränna.

På samtliga avdelningar finns kök och gemensamma utrymmen med soffgrupper, tv-apparater, spel, böcker m.m. Det finns även bordtennisbord och musikrum samt särskilda rum för tv-spel. De intagna delar på duschar och toaletter som finns i korridorerna. Ingen dubbelbeläggning i bostadsrum förekommer.

Inskrivning och information om rättigheter och rutiner

Vid ankomsten till intaget på Norrgård genomförs en ytlig kroppsvisitation och tillhörigheter visiteras. Den intagne får duscha och byta om till hemmets kläder. I anslutning till intaget finns ett rum för ankomstsamtal möblerat med soffgrupp och bord. Ett ankomstsamtal genomförs och information ges om regler och rutiner. Enligt hemmet tilldelas de intagna visst skriftligt informationsmaterial och ett arbete pågår med att ta fram en ny lokal informationsfolder. Särskilda checklistor finns för inskrivningen. Många intagna är rädda vid inskrivningen och den som vill får ett mjukdjur som han får behålla. En inskrivningsintervju genomförs som används som underlag vid upprättandet av en behandlingsplan för vistelsen på ungdomshemmet.

Den intagne tilldelas en eller flera kontaktpersoner som har ett särskilt ansvar för honom under placeringstiden på hemmet, t.ex. vid kontakter med föräldrar och socialtjänsten.

Innan den intagne placeras på behandlingsavdelning ges information om rutiner m.m. på behandlingsavdelning. Det händer att informationen ges först när den intagne tas in på behandlingsavdelning.

Fem intagna uppgav att de inte fått någon skriftlig information om regler/rutiner i samband med inskrivningen. De hade inte heller blivit informerade om sina rättigheter. En intagen uppgav att han lärt sig vilka regler som gäller genom att bryta mot dem eller fråga andra intagna.

Bemanning och bemötande

Arbetet på Stigby leds av institutionschef och biträdande institutionschef. På samtliga avdelningar finns avdelningsföreståndare. Merparten av personalgruppen består av behandlingsassistenter och pedagogisk personal. Personalen tjänstgör i fasta arbetslag. Dagtid är det alltid fem behandlingsassistenter i tjänst på varje avdelning. Nattetid bemannas respektive avdelning av två behandlingsassistenter varav en sovande. Personalomsättningen har under de två senaste åren varit relativt hög. Personal uppgav att när man tar in nya vikarier så påverkar detta hela avdelningen eftersom vikarierna saknar rutin.

Personalen använder metoden No power no lose vid bemötandet av utåtagerande intagna. Utbildning ges två gånger om året för all personal med undantag från timvikarier. Personalen bär larm och vid våldsamma situationer kommer personal springande från de olika avdelningarna. Vid våldsamma- och/eller hotfulla situationer upprättas en incidentrapport. Polisanmälan upprättas om det finns skäl till detta. Ibland kan en viss intagen stå för merparten av incidenterna på hemmet.

Flera av de intagna uppfattade personalen som dålig, t.ex. att personalen inte lyssnar på intagna eller att de missbrukar sin makt och hittar på egna regler. Vidare ska en behandlingsassistent ha sagt ”om ni inte bättrar er så blir det inte roligt för er”. När en intagen frågade om detta var ett hot fick han till svar att det var ett löfte. Den intagne berättade om händelsen för en annan behandlingsassistent men ingenting hände. Samma intagne framförde också att man hela tiden fick vara på sin vakt mot personalen. Enligt personal är våld/hot mot personal vanligt förekommande, liksom att intagna utsätts för mobbing och/eller utpressning av andra intagna.

Avskiljande och vård i enskildhet

Enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) får en intagen hållas i avskildhet eller vårdas i enskildhet under särskilt angivna förutsättningar (se 15 b § och 15 c §).

Avdelningarna Norrgård, Södergård och Västergård har särskilda utrymmen för intagna som placeras i avskildhet eller vårdas i enskildhet.

Avdelningarnas avskiljningsrum är likartat utrustade med galonmadrass på golvet och har dusch och toalett i korridoren. Tillsynen sker minst var femtonde minut genom en lucka i dörren. Om behov finns går personalen in i rummet. Att tillsyn har skett dokumenteras manuellt på en särskild tillsynslista. Avskiljning kan även

ske i intagnas bostadsrum. Detta är dock ovanligt. Personal uppgav att det händer att intagna blir ombedda att gå in på sina rum men att detta inte utgör en avskiljning.

På samtliga avdelningar finns rum avsedda för vård i enskildhet. Rummen är inredda som övriga bostadsrum med anslutande uppehållsrum med soffgrupp, tv, toalett och dusch. På Södergård är rummet beläget vid avdelningsexpeditionen. Personal som har till uppgift att bevaka en intagen uppehåller sig dagtid i hans omedelbara närhet. Nattetid är den intagne ensam fram till väckning. Tillsynen sker då genom ett tittöga från dörren till avdelningsexpeditionen. Personal får inte nattetid vistas ensamma med en intagen som vårdas i enskildhet. Vid suicidrisk sätts extrapersonal in och man är då två personal som ansvarar för bevakningen.

En intagen uppgav att han inte blivit informerad om anledningen till varför han blivit avskild. En annan intagen hade avskilts på grund av att han reagerade mot det som han uppfattade som kollektiv bestraffning. Han brottades ned av personal som sade ”ligg still annars bryter jag armen på dig”. När han togs in i cellen klippte personalen upp hans kläder. Han fick en t-shirt att ha på sig. Han vårdades därefter i enskildhet under fem dagar. Dagarna bestod av att han, efter att ha blivit väckt vid 9.00-tiden, tittade på tv. Tillsynen var sporadisk och han fick inte delta i den dagliga verksamheten och endast komma ut på rökpauser.

Möjlighet till daglig utomhusvistelse

På Stigby finns inga särskilda rastgårdar. Hemmet omgärdas av grönområden och närhet till skog. De intagna kan dagtid röra sig inom området tillsammans med personal genom att t.ex. gå till skolan, sporthallen eller matsalen där man äter gemensam lunch. Vidare finns en fotbollsplan att tillgå. Intagna som vårdas i enskildhet kan få komma ut och röka tillsammans med personal.

Merparten av de intervjuade intagna uppgav att de inte får komma ut tillräckligt ofta och att det är värst under helgerna. Ofta sitter personalen bara och gör ingenting. De intagna menade att det vore bättre att det fanns en rastgård så att man själv kan välja om man vill gå ut.

Kontakt med omvärlden

På samtliga avdelningar kan intagna ringa på fasta telefoner som är placerade i närheten av avdelningsexpeditionerna eller i korridorerna. På Norrgård finns även en telefonhytt. Enligt hemmets ordningsregler upprättar den intagne, i samråd med socialsekreterare och i vissa fall föräldrar, en telefonlista med privata nummer som han vill ringa till. Telefonlistorna godkänns av institutionschefen. Samtalstiden för privatsamtal begränsas till 30 minuter/dag på Norrgård och på övriga avdelningar till 20 minuter/dag. Inga begränsningar finns avseende telefonsamtal till advokat eller socialsekreterare. Dessa samtal ska ske ostört och inte avlyssnas. Alla samtal kopplas från avdelningsexpeditionen.

Flera intagna framförde att man inte kan tala ostört i telefon och att personalen hör allt som sägs. Vidare framfördes att telefontiderna är för korta.

Privata brev eller andra försändelser till en intagen öppnas av honom i personalens närvaro. Myndighetsbrev eller brev från t.ex. den intagnes advokat behöver inte öppnas inför personal. Brev till intagna kan även öppnas av institutionschefen vid skäligen misstanke om att brevet kan innehålla narkotika eller annat som är otillåtet att inneha.

En intagen uppgav att ett brev från en domstol överlämnades till honom först efter en vecka. Brevet var dessutom öppnat.

Enligt det kontrakt som upprättas mellan en intagen och hemmet avseende tillgången till IT-användning får den intagne endast använda Stigbys skoldatanät, med eller utan tillgång till internet. Lärare har full insyn i datoranvändningen och mail får skickas när läraren är med. Sökning efter och hämtning av information från internet måste godkännas av lärare.

Det finns en besökslägenhet inom området där anhöriga kan övernatta. Särskilda besöksrum finns på avdelningarna.

Hälso- och sjukvård

Vid hemmet tjänstgör två sjuksköterskor på deltid samt en psykiatriker tjänstgör på konsultbasis en dag varannan vecka. Sjuksköterska finns på hemmet tre dagar i veckan under dagtid.

I nära anslutning till intagningen genomför sjuksköterskan ett hälsosamtal med den intagne som innan dess fått fylla i ett hälsoformulär. Intagna erbjuds provtagning för bland annat klamydia, hiv och hepatit. Provtagning genomförs på närliggande provtagningscentral. Inget jourssystem finns vid hemmet. Vid sjukdomsfall kontaktas vårdcentralen i Gränna eller psykakuten i Jönköping. Kontakt med sjuksköterskan förmedlas via den intagnes kontaktperson. Intagna behöver inte uppge anledningen till att kontakt önskas. Inga väntetider förekommer till sjuksköterskan och det är sjuksköterskan som förmedlar kontakt till hemmets psykiatriker och/eller psykolog.

Sjuksköterskan fördelar läkemedel i dosetter och det är den avdelningspersonal, som uppgiften delegerats till, som delar ut läkemedel. Det är den behandlande läkaren som har fortsatt ansvar för förskrivning av läkemedel för intagna som tas in på hemmet. Intagnas hälso- och sjukvårdsjournaler registreras i Safe Doc av sjukvårdspersonalen.

Skolverksamhet

Stort fokus läggs på skolverksamheten eftersom det är vanligt att intagna inte har fullgjort sin grundskoleutbildning. Intagna ges möjlighet att studera på grundskole- och/eller gymnasienivå. Det finns flera skollokaler och det är vanligt att praktisk och teoretisk undervisning kombineras. Undervisningen bedrivs dagtid, vardagar kl. 8.30–15.00, och sysselsätter cirka 10-15 anställda.

Det finns ett utbud av flera yrkesinriktade utbildningar med plats för 3-4 intagna på varje verksamhetsgren, bl.a. Industritekniska programmet, Hantverksprogrammet, Medieutbildning, Restaurang- och Livsmedelsprogrammet. Till hösten 2013 kommer Medieutbildningen att avvecklas och istället kommer det att finnas ett Fordons- och Byggprogram. Intagna kan även ha praktikplatser inom vaktmästeri och drift.

Sysselsättning och aktiviteter

Alla intagna går i skola. Det finns en idrottshall och en fotbollsplan för diverse bollsporter, t.ex. fotboll eller volleyboll. På avdelningarna finns pingisbord och särskilda rum för dataspel och musik. Vålds- eller drogrelaterade spel köps inte in. Hemmet samarbetar med ideella föreningar i närområdet bland annat fotbolls- och innebandyklubbar.

Samtliga intervjuade intagna uppgav att det råder brist på aktiviteter, särskilt under helger. En intagen sa att dagarna består av att man stiger upp, går till skolan och på eftermiddagen tittar man på tv.

Övrigt

Intagna får en veckopeng om minst 100 kronor under vistelsen på hemmet. Om den intagne deltar i den planerade verksamheten är det maximala beloppet på akutavdelningen Norrgård 175 kronor och på övriga avdelningar 200 kronor. Intagna kan få ytterligare maximalt 100 kronor för gott uppförande. Personal uppgav att det händer att intagna tar varandras veckopeng.

Avslutande genomgång

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser vid inspektionen. Institutionsledningen anförde bl.a. följande.

Hemmets målsättning är att alla intagna ska kunna vistas utomhus i en öppen miljö utan rastgårdar. De intagna hålls på plats genom befintligt skalskydd och personalens närvaro. Antalet aktiviteter på Norrgård är färre än på övriga avdelningar och man är hänvisad till hemmets aktivitetsutbud. Intagna kan t.ex. följa med personalen på promenader eller fisketurer. Det kan i ett akutläge vara omöjligt att låta intagna vistas utomhus på grund av avvikningsrisk.

Intagna på behandlingsavdelningarna erbjuds daglig utomhusvistelse som cykelturer, volleyboll m.m. Vid de öppna avdelningarna kan intagna delta i föreningslivet i närområdet. Personalens ambition är att de intagna ska vistas utomhus. Deltagandet i aktiviteter beror mycket på gruppens sammansättning. Det är alltid den intagnes psykiska tillstånd som avgör graden av delaktighet i aktiviteter eller vistelse utomhus.

Vid avskiljning får den intagne ha på sig t-shirt och kalsonger. I nödfall klipps den intagnes kläder upp i samband med placering i avskildhet. Vid vård i enskildhet ska den intagne ges möjlighet att delta i pågående verksamhet.

På fråga om privata telefonsamtal kan föras ostört svarade institutionsledningen att det på varje avdelning finns fasta telefoner. Ett nytt system med mobila telefoner kommer att införas.

Myndighetspost ställd till intagen öppnas av den intagne utan personalens närvaro. Myndighetspost ställd till institutionen öppnas på den administrativa avdelningen innan den delas ut till den intagne. Intagnas post läggs ut i postfack och hämtas av personal från respektive avdelning och överlämnas till de intagna samma dag. Enligt institutionsledningen är det tveksamt om ett brev till en intagen kan ha legat upp till en vecka innan den intagne fått del av det. Vid storhelger eller klämdagar kan post bli liggande någon dag men målsättningen är att all post delas ut inkomstdagen.

Vid protokollet

Elisabeth Sjöblom

Justeras

Gunilla Bergerén

Jag har tagit del av protokollet. Jag finner skäl att inhämta ett yttrande från SiS när det gäller hemmets rutin att en intagen som hålls i avskildhet (15 c § LVU) får ha på sig endast "t-shirt och kalsonger".

Jag finner inte skäl att för närvarande vidta några åtgärder eller göra några uttalanden i övrigt med anledning av iakttagelserna vid inspektionen.

Lilian Wiklund